

SZEMLÉ – CONSIDERATIONES

Bartosiewicz, László–Gál, Erika: *Shuffling Nags, Lane Ducks. The Archaeology of Animal Disease*. Oxbow Books, Oxford, UK, 2013 ISBN 978-1-78297-189-4, 302 oldal, 211 ábra, 12 táblázat 40 oldal bibliográfia, 14 oldal index (taxonómiai, földrajzi, általános)

A *Shuffling Nags, Lane Ducks* a régészeti ásatások során feltárt állatcsontokon megfigyelhető elváltozások vizsgálatával, a paleopathológiával foglalkozó, sokoldalúan megírt, hiánypótló könyv. A régészeti állattannal foglalkozó szakemberek számára alapvető funkciójú, hiszen eligazítást nyújt a csontokon látható elváltozások azonosítására, emellett leírja azok kialakulásának lehetséges okait, kórtörténetét, ismerteti a kiváltó kórokozókat, környezeti hatásokat. Sokoldalúsága abban mutatkozik meg, hogy a tisztán csonttani bizonyítékok mellett a betegségek, sérülések előfordulása, gyógyulási aránya alapján gazdag interpretációs lehetőségeket vet fel azok gazdasági, kulturális, akár viselkedéstani vonatkozására. A szerző a szakmában elismert archaeozoológus, a Mezőgazdasági Tudományok Doktora, 2010–2014 között a Nemzetközi Archaeozoológiai Tanács (ICAZ) elnöke. Szűkebb szakterülete a halcsontleletek (archaeoichtiologia), a betegségek nyomát viselő csontok (paleopathologia), a csonteszközök tanulmányozása, valamint a tafonómia.

A könyv 20 fejezetből áll, melyek közül az első hat általánosabb témákat érintő, bevezető rész, mely az archaeozoológiának, ennek az önmagában is fiatal tudományágnak még újabb szegmensét, a paleopathologia történetét, módszertani alapjait, fogalomtárát ismerteti. A világirodalom legelső paleopathológiai adatát Marsigli gróf 1726-os magyarországi útleírása tartalmazza, melyben egy gyulladáshoz mammut-állkapocs szerepelt. Az azóta eltelt idők alatt fontossá vált, hogy a kórbontani és morfológiai leírások mellett a betegségek okaira, biológiai hatásaira, az öröklődés kérdéseire és régészeti vonatkozásaikra is fényt derüljön. A könyv egyik legfontosabb fejezete, a

3. (*Basic concepts*) tartalmazza a könyv további megértéséhez szükséges, paleopathológiában érintett tudományterületek alapfogalmait, kezdve a betegség, sérülés jelentésétől a csontok anatómiai tájolásán és az archaeozoológiai egységek megnevezésén keresztül a kórtörténeti kifejezésekig. Ezek a kifejezések főleg az orvostudományból, az állatorvostudományból kölcsönzött elnevezések, azonban az általuk leírt jelenségek értelmezése – ahogy a szerző is hangsúlyozza – az archaeozoológiai fogalmak ismerete nélkül nem lenne lehetséges.

Szintén lényeges fejezet a 6. (*Methodology*), amely a vizsgálati eljárások (makromorfológia, röntgen, MRI, csontsűrűség, stb.) mellett a kórtani diagnosztikai osztályozási módszereket mutatja be. Továbbá ez a fejezet a csontokon megfigyelhető pathológiás jelenségek leírásának, közlésének és a publikációk hozzáférhetőségének problémájára hívja fel a figyelmet. A pathológiai jelenségek leírásai általában járulékos információkként szerepelnek az egyes archaeozoológiai publikációkban, kevés az olyan önálló összefoglaló és összehasonlító irodalom, mint a jelen recenzió tárgyát képező könyv. A szerző által is gyakran hivatkozott John Robin Baker & Don R. Brothwell (1980) *Animal Diseases in Archaeology* című műve volt az első kézikönyv, amely a régészeti ásatásokból származó állatcsontok paleopathológiájával foglalkozott. Bartosiewicz László és Gál Erika könyve frissebb adatbázisra támaszkodik, ahol lehet, jelenség-csoportokra koncentrál, – néhol talán kevésbé indokoltan – statisztikai módszereket használ és illusztrációkkal ellátott esettanulmányokon keresztül mutatja be a pathologia tárgykörébe tartozó jelenségeket.

A szerző már az első fejezetekben rámutat arra, hogy az emberrel fizikai közelségben élő állatok csontjain megfigyelhető betegségek, sérülések nyomainak vizsgálata, értelmezése sokrétű. Egyfelől szükséges az elváltozások kórtörténeti ismerete, melyek megszerzésének történetét a 4. (*History of studying pathological animal remains*)

és részben az 5. (*Differences between human and animal paleopathology*) fejezetben ismerteti. Ez utóbbi fejezet kiindulási koncepciója az ember és a gerinces állatok anatómiai hasonlósága, illetve a betegségek, fertőzések nagy száma, amelyekben velük osztozunk. Azonban a sérülések előfordulása, gyógyulási esélyei és éppen ezért régészeti kontextusban történő értelmezésük is nagymértékben eltérő lehet. Ezek az eltérések jelentik – a különböző állatfajok között is – a paleopathológiai jelenségek interpretációs lehetőségeinek sokszínűségét, melyeket a szerző megfelelő óvatossággal kezelve vezet végig a könyv további részein.

Ez a sokrétűség mutatkozik meg a 7. (*Growth, development and aging*) de leginkább a 8. (*Traumatic lesions*) fejezetekben. Ez utóbbi a leghosszabb, elváltozás-típussal foglalkozó rész a könyvben, mely a csonton megfigyelhető traumának, mint végkifejletnek típusai, taxonómiai és anatómiai előfordulásai és végül lehetséges okai között próbál rendszert felállítani. Az okok közötti felosztásnál (64. oldal, Fig. 45.) az abiotikus és biotikus megkülönböztetés kissé erőltetettnek tűnik, de ez is illusztrálja, hogy mennyire könnyen elmosódhatnak az interpretációs variációk közötti határok. Szintén egy kritikai megjegyzés illeti az intraspecifikus konfliktusnál tárgyalt kutya baculum-törés témakörét, miszerint magyarországi ásatásról nem került még elő törött kutya péniszcsont, melynek lehetséges okait röviden boncolgatja a szerző. Az egyértelmű trend azonban megtörni látszik egy eddig publikálatlan lelet, Tiszagyenda-Lakhatom 14. lelőhely gepida gödreinek egyikéből származó törött kutya péniszcsonttal, amely valószínűleg nem egyedi eset. Ez visszautal a módszertani fejezetben tárgyalt, a paleopathológia témájú referencia-adatok hozzáférhetőségének, összegyűjtésének nehézségeire.

A 9. (*Inflammatory diseases and bone*), a 10. (*Arthropathies*) és a 11. (*Pathological lesions in working animals*) fejezetek témái, érthető módon némelykor átfedést mutatnak egymással. Felépítésük is hasonló: a szerző az alapos kórtörténeti megközelítéssel írja le a kiváltó okokat, a csonto-

kon megfigyelhető elváltozások keletkezésének mikéntjét és azok válfajait, majd anatómiai sorrendben végighalad a potenciálisan érintett csontváz-elemeken. A bemutatott esetek többségéhez fényképes, rajzolt, és/vagy röntgen-felvételes képi illusztrációkat használ. Célzottabb témájú és határozottabb interpretációs lehetőségeket ismertetnek a 13. (*Dental anomalies and oral pathology*) és a 14. (*Inherited disorders*) fejezetek, míg a 12. (*Diseases connected to the environment*) és a 15. (*Neoplastic and tumorous bones*) fejezetekben a recens kórese-teken keresztül megismert elváltozást okozó betegségeket ismerteti a szerző, kihangsúlyozva, hogy ezek pusztán csonttani bizonyítékokon alapuló meghatározása kétséges.

A 16. (*Pathological changes in bird bones*) fejezet a madárcsontokon megfigyelhető elváltozásokat mutatja be, követve a könyv elváltozás-típusokon végigvezető szerkezetét. Szerzője Gál Erika, a hazai és nemzetközi madár-leletek feldolgozásának jeles szakembere. A közölt adatok egy része az ICAZ Animal Paleopathology Working Group 2. és 3. találkozásán már elhangzottak, azonban ezeknek a paleopathológiai szempontból legérdekesebbnek mondható eseteknek a bemutatását eddig még publikálatlan adatokat ismertetésével egészítette ki a szerző. A 17. (*Pathological lesions in fish remains*) fejezet a halcsontok patológiájával foglalkozik néhány jelenség leírásának és kialakulásuk lehetséges okainak tárgyalásával.

A 18. (*Concluding remarks*) fejezetben a szerző ismételten felhívja a figyelmet az ember és a vele együtt, illetve körülötte élő állatokkal való kapcsolat sokrétűségére, amely gyakran nehezíti a csonttani elváltozások értelmezésének egyértelműsítését. Az utolsó fejezet tartalmazza a könyvhöz felhasznált 40 oldalnyi, 738 tételt tartalmazó gazdag bibliográfiát, magába foglalva az elmúlt évtizedek publikációt is, kiegészítve ezzel a régi kutatások adatait. A 211 kiváló minőségű felvétellel és rajzzal gazdagon illusztrált könyv nem csak zoológiai, régészeti, hanem állatorvoslás-történeti szempontból is érdekes olvasmány.

